

NOVINKY ZAHRANIČNÍ KNIHOVNICKÉ LITERATURY

**DOMI, Etleva. Albaniana libraries in a changing society [Albánské knihovny v měnící se společnosti]. Library Trends, 2015, Vol. 63, No 4, s. 647–662. ISSN 0024-2594 /print), ISSN 1559-0682 (online)
Dostupné také z: https://muse.jhu.edu/journals/library_trends/v063/63.4.domi.pdf.**

Příspěvek informuje o vývoji albánského knihovnictví v posledních dvaceti pěti letech. První část se věnuje knihovnické legislativě v Albánii, vzdělávání v oblasti knihovnictví a celoživotnímu vzdělávání knihovníků. Druhá část vysvětluje zavedení open access, implementaci nových technologií, svobodný přístup k informacím, vůdčí roli Národní knihovny Albánie (dále NLA, v albánštině *Biblioteka Kombëtare e Shqipërisë*, <http://www.bksh.al/>) sídlící v Tiraně, dále se věnuje digitalizaci a ochraně národního kulturního dědictví Albánie.

Knihovnictví v Albánii má dlouhou tradici, ale knihovny samotné jsou relativně nové. Ve středověku fungovala Albánie jako křižovatka mezi Východem a Západem a používalo se zde kromě albánštiny ještě dvou jazyků – latiny a řečtiny. Poloha Albánie dovozovala aktivní obchod s knihami. Ani 500 let pod nadvládou Osmanské říše neznamenovalo ztrátu její knižní tradice. Knihy se ovšem staly majetkem vládnoucího rodu a byly umísťovány v náboženských institucích (benediktinské opatství, františkánské a jezuitské kláštery, ortodoxní kláštery aj.).

Jádro fondu NLA je tvořeno albánsko-balkánskou kolekcí. Po 2. světové válce byla otevřena první veřejná knihovna ve městech Tirana, Elbasan, Shkodra, Korca a později v dalších menších městech průmyslových oblastí. Vznik univerzitních knihoven se datuje teprve rokem 1957. NLA spravuje několik sítí knihoven: akademické, školní, univerzitní, veřejné i speciální knihovny.

NLA byla založena v roce 1920, slavnostně otevřena 10. prosince 1922. Ovšem až do roku 1959 nevydávala národní bibliografii. V současnosti je národním bibliografickým centrem pro celou Albánii. Pracuje také na retrospektivní bibliografii a bibliografii děl vycházejících mimo Albánii. Je také centrem povinného výtisku, výzkumným centrem pro knihovnictví a informační vědu, úložištěm pro albánskou literaturu, agenturou ISBN, od roku 1998 má pod ochranou albánsko-balkánský fond, je centrem pro restaurátorství a konzervátorství, ochranu národního kulturního dědictví. Je zřizována ministerstvem kultury Albánie.

Společenské a sociální změny posledních 22 let měly velký dopad nejen na společnost, ale i na národní knihovnický systém. Změny ve společnosti znamenaly pro knihovny nejen svobodný přístup k informacím, ale také finanční potíže.

Implementace nových technologií: počítače, laptopy, mobilní telefony, tablety, čtečky znamenaly velkou změnu pro uživatele i personál knihoven. Sdílení informací, dosud nevídaný svobodný přístup k informacím, vzrůstající počet uživatelů knihoven a hlavně internetu měnily podobu i role albánských knihoven jako elektronického informačního rozcestníku.

Pracovníci knihoven se aktivně zapojili do změn ve společnosti s volným a necenzurovaným přístupem k fondům. Začaly se budovat elektronické knihovní katalogy. Stále však jsou knihovny, k nimž je online přístup omezen a budování jejich listkových katalogů pokračuje.

Role knihovníků se posunula od „půjčovatelů, sběratelů a ochránců knih“ k „šířitelům a zprostředkovatelům informací“. Nyní asistují uživatelům při vyhledávání relevantních informací. Sledují potřeby uživatelů a nabízejí rychlý přístup k informacím. Je to velká změna oproti minulému období, kdy část fondů nebyla vůbec přístupna a fyzicky byla uložena v uzavřených a nepřístupných částech knihoven.

Nové trendy v knihovnictví: knihovny v Albánii se snaží zapojit do evropských digitalizačních projektů. Do roku 1990 nebyl v Albánii jediný automatizovaný knihovní systém. Připojení na internet bylo možné jen přes telefonní linku.

Legislativa: Knihovnický zákon byl přijat v roce 2000, později novelizován, nyní platí ve znění pozdějších předpisů (2004). Popisuje systém knihoven: Národní knihovna Albánie, 45 veřejných knihoven, 35 speciálních knihoven, 24 akademických knihoven, dále školní knihovny (1500 škol, kde učitelé na částečný úvazek pracují jako knihovníci). Zákon o povinném výtisku byl přijat v roce 2006 (5 exemplářů každého titulu se ukládá v NLA, 5 výtisků v místní knihovně, v jejímž regionu byla kniha vydána).

Knihovnické služby: online veřejné katalogy knihoven, digitalizované katalogy, databáze, elektronické informační zdroje, přístup k internetu a Albánské digitální knihovně. Navzdory pokroku jsou online služby, jako například Ptejte se knihovny, poskytovány omezeně.

Svobodný přístup k informacím je garantován albánským knihovnickým zákonem. V minulosti zde existovala velká informační bariéra, kdy knihy byly zařazeny do kategorií a některé kategorie zcela zakázány.

Veřejné knihovny jsou profesně závislé na NLA, ale finančně na místních autoritách. Po zrušení cenzury a v situaci svobodného přístupu k informacím mají knihovníci nové vize v poskytování služeb. Nové technické vybavení: UNESCO nabídlo zdarma software pro knihovny CDS/ISIS. Veřejné knihovny, které nemají přístup na internet, mají alespoň přístup k elektronickým zdrojům přes CD-ROM/DVD. Využívá se projekt EIFL (Electronic Information for Libraries), díky kterému mají knihovny volný přístup k plným textům odborných časopisů. V současnosti jsou knihovny prominentními informačními centry. Poskytují svoje služby zdarma. Nabízejí nejen knihy, ale i ostatní média a aspirují na to, stát se multimediálními knihovnami. Nabízejí služby všem věkovým kategoriím uživatelů.

Akademické knihovny jsou relativně lépe vybaveny než veřejné knihovny. Zpracovaly elektronické katalogy v rámci retrospektivního zpracování dokumentů (23.500 jednotek). Od roku 2009, kdy začal projekt digitalizace, zpřístupnila NLA národní kulturní dědictví v rámci elektronické knihovny e-ALBANICA. Jsou to sbírky z období 15.–19. století a cizojazyčné tituly nacházející se ve sbírkách této instituce a související s albánskou historií. NLA je otevřena pro veřejnost 72 hodin týdně.

Knihovnické vzdělávání v Albánii nemá zatím vybudován vysokoškolský stupeň. Je zde ovšem Národní škola knihovnictví (pod patronací NLA), která byla založena v roce 1969. V současnosti existuje ještě LTC (Library Training Centre, od roku 1999), středisko, které nabízí pokračující knihovnické vzdělávání, seznámení se s novými druhy služeb uživatelům, novými technologiemi a trendy v oboru.

První program v postgraduálním vzdělávání byl otevřen v roce 2009 pro 40 studentů. Národní knihovny Albánie a The University of Philology spolupracují na otevření vysokoškolského studijního programu pro náš obor.

GRANGER, Sabrina. *Open Access: une révolution dans les compétences des bibliothécaires?* [Znamená *open access* revoluci v knihovnických kompetencích?]. *Ar(abes)ques*, 2015, No 79, s. 12–13.

ISSN 1269-0589 (papier), ISSN 2108-7016 (web).

Dostupný také z: <http://www.abes.fr/Arabesques/Arabesques-n-79>.

Zakládá vývoj směřující k rozšíření přístupu typu *open access* v knihovnických povoláních revoluci, anebo spíše evoluci, jako tomu bylo v knihovnických profesích doposud? Jaký je podíl nových knihovnických kompetencí? Je možné v případě volného

přístupu hovořit o nějakých specifických kompetencích? (Pozn. red.: jedná se především o prostředí vysokoškolských knihoven a vědeckých pracovišť, zpracování vědecké produkce těchto institucí.) Autorka ve své úvaze vychází z klasifikace vytvořené Dominique Cottem v článku pojednávajícím o evoluci informačních profesí (Dominique Cotte, Dominique Lahary, Françoise Genova, Fabien Gandon, Jean Dufour, Christophe Willaert, et al., «Les métiers, entre traditions et modernité», *Documentaliste-Sciences de l'Information*, Vol. 50 (2013), p. 42–59. Dostupný také z http://www.researchgate.net/publication/273689562_Les_mtiers_entre_traditions_et_modernit; přístup 2015-10-22, pozn. red.).

Tzv. „klasické“ kompetence jsou pokračováním předchozí praxe, evoluce může být diktována změnami nástrojů, aniž by byly zpochybněny úlohy a dosavadní funkce (např. v ediční praxi).

Kompetence považujeme za změněné, „zmutované“ (*mutante*) tehdy, když změny vyvolané *open access* jsou již natolik významné, že modifikují celý rámec, v němž se profesionál pohybuje. Příkladem může být zpracování vědeckých výstupů, které jsou oproti běžným akvizicím pořizovaným nákupem heterogenní a labilní. Zpracovatel (katalogizátor) musí navíc často integrovat informace spojené s finanční stránkou konkrétního projektu; co se týká organizační stránky, knihovníci, kteří již mají zkušenost s prací v síti, budou napříště konfrontováni s požadavkem zvládat řízení sítě s ještě variabilnějším profilem, závisajícím často na strukturách geograficky nebo institucionálně velmi vzdálených, s velkým počtem účastníků. Kompetence týkající se řízení projektů se také vyvíjejí, cílem však je překročit institucionální rámec a operovat v národním a dokonce v mezinárodním měřítku.

„Inovativní“ kompetence souvisejí především s potřebou zahrnout právní kompetence. V souvislosti s *open access* (a nejen v souvislosti s ním) je zapotřebí, aby knihovníci zvládali uživateli poskytnout základní právní informaci (v případě vědeckých, univerzitních knihoven se tak již stalo v souvislosti s elektronickým deponováním kvalifikačních prací (*theses*)). A jestliže si osvojili metody, které jim umožňují lépe porozumět informačním potřebám vědeckých pracovníků, je napříště nutné, aby uměli charakterizovat typ dat, identifikovat a analyzovat procesy, nástroje a účastníky, a to i ve spojitosti s příslušným pracovištěm, neboť lokální situace se odráží v konkrétní praxi uživatelů. Daleko větší pozornost je třeba věnovat manažerským schopnostem a dovednostem.

Co se týká vlastních knihovnických pracovišť, ta již dokázala vytvořit vazby s příslušnými vědeckými pracovišti, především při tvorbě akviziční politiky a systému služeb. Nyní je třeba dosáhnout přímé spolupráce v rámci *open access*.

Otázka kompetencí se přímo dotýká organizace práce, postavení knihovny či informačního pracoviště v organizaci a její návaznosti na partnerské útvary uvnitř i vně instituce.

KALFON, Jérôme. L'open access, pourquoi? [Proč je tady open access?].

***Ar(abes)ques*, 2015, No 79, s. 3.**

ISSN 1269-0589 (papier), ISSN 2108-7016 (web).

Dostupný také z: <http://www.abes.fr/Arabesques/Arabesques-n-79>.

Autor rekapituluje problémy vědeckého publikování a akvizice vědeckých knihoven v kontextu s potřebami reálného „vědeckého provozu“.

Současná praxe zprostředkovatelů přístupu k periodikům je taková, že ti ve své nabídce předkládají soubory titulů, které jsou jako celek (*bouquet*, *big deal* – pozn. red.) velmi drahé. Mnohé z periodik zahrnutých do těchto souborů by knihovna z důvodu nepotřebnosti nikdy nekoupila, a naopak potřebné tituly jí pak chybějí (protože na ně už

nemá peníze). Knihovny za takového stavu věcí cítí, že jsou zbaveny možnosti výběru, a tedy i důsledné tvorby a provádění akviziční politiky.

Pokud jde o vědeckou komunikaci, ve srovnání se sumami, které jsou určeny na vědu celkem (provoz, materiál, platy), je její cena velmi nízká (podle některých analýz jde o cca 2 % z celkových nákladů na vědu). To je „málo z hlediska výzev, mnoho z hlediska aktuálních cen /periodik/ a jejich prudkého růstu“. Ceny rostou proto, že se jedná o trh s nezaměnitelným produktem – vědecký článek nebo konkrétní výsledek výzkumu nelze zaměnit s žádným jiným. Z podstaty jde o nekonkurenční prostředí, takže zde nelze očekávat samoregulaci trhu. Rozpočty knihoven nerostou a nelze tedy očekávat další finanční transfery směrem k velkým souborům. Zdroj zisku, založený na modelu „plátcem je čtenář“, zřejmě dosáhl svých hranic. Model „plátcem je autor“, vydavateli zprvu odmítaný, avšak oslavovaný příznivci volného přístupu, se ukázal být novým zdrojem zisku: koexistuje s modelem „plátcem je čtenář“, vede k nové platbě, tentokrát proto, aby bylo možno publikovat...

Celkové náklady na akvizici jsou obtížně identifikovatelné: v knihovnách je ještě relativně jednoduché zjistit, jaká je výše vynaložených prostředků na nákup, problematictější je to s náklady na publikování (APC – Article Processing Charge), které je zapotřebí připočíst: mohou je fakturovat nebo platit laboratoře, instituce, knihovny, informační střediska a nakonec i samotní autoři.

Ale nejde ani tak o ceny nebo náklady na akvizici. *Open access*, volný přístup, je především odpovědí na potřeby fungování vědy. Agregace obsahů, propojování publikací s vědeckými daty a dalšími objekty, využití sémantického webu atd. umožní vytváření nových znalostí. Bude-li užívání technologií jako jsou dolování textů a dolování dat (čtení s podporou IT) podřízeno předběžné kontrole držitelů práv, dostaneme se od kontroly publikování ke kontrole celého procesu produkce znalostí – budeme myslet jen na základě něčího svolení?

(Pozn. red.: Článek-editorial otevírá číslo 79 (2015) čtvrtletníku francouzských vysokoškolských knihoven *Ar(abes)ques*, které je věnováno z velké části tématu volného přístupu (*open access*) – viz také příspěvky Sabriny Granger a Sébastiena Respingue-Perrina v této rubrice. Autor článku, Jérôme Kalfon, je ředitelem francouzské státní vysokoškolské agentury ABES, která je vydavatelem periodika *Ar(abes)ques*.)

RESPINGUE-PERRIN, Sébastien. Vers un „livre libre“? Les voies du ebook en open access [Směrem ke „svobodné knize“? Cesty od e-knihy k volnému přístupu]. *Ar(abes)ques*, 2015, No 79, s. 16–17.

ISSN 1269-0589 (papier), ISSN 2108-7016 (web).

Dostupný také z: <http://www.abes.fr/Arabesques/Arabesques-n-79>.

Autor rekapituluje obsah semináře „Elektronická kniha a *open access*“ („Le livre électronique et *open access*“) organizovaného francouzským vysokoškolským konsorciem Couperin (viz <http://jle-couperin.sciencesconf.org/resource/page/id/1>).

Zpočátku si klade otázku, je-li e-kniha neslučitelná s otevřenou vědou? Současná nabídka volně dostupných elektronických knih je tvořena především díly z oblasti humanitních věd, která zároveň již nejsou chráněna autorským právem. Rozdíl mezi knihami a periodiky je v tomto ohledu obrovský. Určitá nabídka volně přístupných vědeckých knih již existuje (např. Springer zahájil projekt nabídky e-knih SpringerOpen Books založený na modelu „plátcem je autor“; viz <http://www.springeropen.com/books>), ale zpoždění oproti periodikům je velké. V rámci evropského programu Horizon 2020 (česky Horizont 2020, Rámcový program Evropské unie pro výzkum a inovace na období 2014–2020, určuje rámec pro unijní podporu výzkumných a inovačních činností, viz <http://www.h2020.cz/cs>) se klade důraz pouze na periodika jako na publikace, které

musí být v návaznosti na evropské financování vědy volně dostupné; akademické monografie jsou na okraji zájmu. Autor připomíná faktor recenzování, které je u monografií obtížnější, ale také např. fakt, že „obrátko“ (cyklus využití) je zde delší, na rozdíl od časopisů tedy vydavatelé nemohou „hrát na lhůty embarga“.

Konsorciem Couperin vytvořilo zvláštní útvar, který se zabývá otázkou e-knih. Zpracoval několik dokumentů s cílem pomoci knihám, aby se dostaly „z uzávěry“: „Desatero přikázání vydavatelům e-knih“ (<http://www.couperin.org/relations-editeurs/bonnes-pratiques/293-les-10-commandements/599-les-10-commandements-de-lediteur-de-books-pour-une-offre-ideale>), „Chartu dobré praxe pro vydávání elektronických vědeckých prací“ (<http://www.bibliothequescientifiquenumerique.fr/charte-des-bonnes-pratiques/>).

Autor uvádí různé modely a projekty:

Unglue (Itálie, v partnerství se společností De Gruyter; <http://unglue.it>).

Freemium; ve Francii s participací OpenEdition Books, <http://books.openedition.org/>).

Britský Jisc zahájil pilotní program zpřístupňování monografií z humanitních a sociálních věd (mj. s cílem ověřit dopad volného přístupu na trh).

Nezisková společnost Knowledge Unlatched (<http://www.knowledgeunlatched.org/>) koordinuje „osvobození“ děl chráněných autorským právem s knihovny (300) a nakladateli (13), kteří (jako členové, účastníci projektu) přispívají finančně; jakmile je dosaženo částky, která se rovná určené ceně knihy, kniha je „osvobozena“. Podobnou iniciativu zahájilo také zmíněné francouzské konsorcium Couperin.

Univerzitní nakladatelství Preses universitaires de Montréal (PUM) spolu s knihovny připravují elektronické i tištěné verze monografií, přičemž pouze tisky jsou prodávány.

Ve Francii existuje záměr zpřístupnit elektronicky širokou kolekci vysokoškolských učebnic, neboť jejich deficit je v celé zemi veliký. Ministerstvo vysokého školství a vědy spolu se Sdružením ředitelů univerzitních knihoven a dalšími partnery zpracovávají projekt, který by zároveň zahrnul tvorbu pedagogických materiálů, kurzů a vlastních (born digital) elektronických knih (<https://openclassrooms.com/>, <http://www.sesamath.net/>).

Zpracovaly PhDr. Anna Machová a Mgr. Renáta Salátová